

Tıbbi uygulamalarda çoğulculuk: İyileştiriciler ve hekimler

Prof. Dr. Osman Hayran

1954 yılında Afyon'da doğan Hayran, Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi'ni bitirdikten sonra aynı üniversitenin Toplum Hekimliği Enstitüsü'nde Halk Sağlığı ihtisası yaptı. Zorunlu hizmetini Kocaeli İl Sağlık Müdürlüğü'nde tamamlayan Hayran, 1988 yılında Marmara Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı Anabilim Dalı'na geçti ve aynı yıl Halk Sağlığı alanında doçent, 1994 yılında da profesör oldu. Bir süre Dünya Sağlık Örgütü'nün Ankara'da oluşturulan Sağlık Politikaları Proje Ofisi'nin direktörlüğünü yaptıktan sonra Marmara Üniversitesi Sağlık Eğitim Fakültesi'ni kurmak üzere dekan olarak görevlendirilen Hayran, dekanlık görevini 2006 yılına kadar sürdürdü. Prof. Hayran halen Yeditepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi'nde dekan olarak görev yapmaktadır.

Doğadaki tüm diğer canlılar gibi insanların bedeni de hasar gördüğünde, yaralandığında, kendi kendisini iyileştirme yeteneğine sahiptir. Ancak diğer canlılardan farklı olarak insanlar arasında zamanla iyileşme işine yardımcı olan "iyileştirici" meslek-

ler ortaya çıkmış, bazı kişiler ya sahip oldukları bazı özellikler yüzünden, ya da bilgileri ve tecrübeleri nedeniyle iyileştirme işiyle görevli hale gelmişlerdir. İlkel toplumlarda büyücüler, şamanlar iyileştirme işini yaparken, çağdaş toplumlarda tıp fakültesini bitirmiş hekimler ile başka okullarda eğitim görmüş sağlık profesyonelleri bu işleri üstlenmişlerdir.

Toplumların gelişmişlik düzeyine bağlı olarak iyileştiricilerin türü, sayısı ve nitelikleri farklılık göstermekle birlikte, gelişmişlik düzeyi ne olursa olsun, hemen hemen her toplumda bu alanda çeşitlilik ve çoğulculuk dikkati çekmektedir (1). Örneğin, modern tıbbın çok geliştiği Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'da hekimlerin yanı sıra, osteopatlar, kiropaktörler, herbalistler, akupunkturistler,

gibi üniversite düzeyinde eğitim gördükten sonra resmi makamlarca iyileştirici olarak çalışmaları uygun görülen bazı meslekler ile medyumlar, şamanlar, biyoenerjiciler gibi resmi makamlarca kabul görmeyen bazı meslekler sağlık sektöründe birlikte yer alabilmekte ve müşteri bulabilmektedirler. Çin, Hindistan gibi Asya ülkelerinde modern Batı tıbbının yanı sıra Çin tıbbı, Hint tıbbı olarak bilinen uygulamalarda uzmanlaşmış, yasalarla yetkili kılınmış çok çeşitli iyileştiriciler çalışmaktadır. Müslüman ülkelerde peygamber tıbbi uygulamaları (Tıbbi Nebevi) hayli kabul gören uygulamalardır. Az gelişmiş, hekim sayısı, sağlık personeli sayısı yetersiz olan yoksul ülkelerde ise arz-talep dengesizliğinin kaçınılmaz sonucu olarak, çağdaş sağlık profesyonellerinin yanı sıra kendisinin iyileştirici olduğunu iddia eden, büyücü, üfürükçü, kırıkçı-çıkıkçı, gibi iyi niyetli ya da kötü niyetli pek çok insan topluma sağlık hizmeti sunmaktadır.

Şekli ne olursa olsun iyileştirici olmak herkesin başarabileceği bir iş değildir. Her toplumda ve her kültürde, sıfatı ne olursa olsun iyileştirici olmak için aranan bazı özellikler vardır. Örneğin bazı Orta Amerika ve Güneydoğu Asya toplumlarında, epilepsi nöbetleri geçiren kişilerin bazılarının bu nöbetler sırasında

doğaüstü güçlerle temasa geçerek iyileştirici özellikleri kazandığı kabul edilmektedir (2, 3). Afrika kökenli Amerikalılar ile Mohawklar gibi bazı Amerika yerlileri arasında yaygın olan bir inanişaya göre ise yedinci çocuğun yedinci çocuğu olan kişi iyileştirici güçlere sahip kabul edilmektedir (4, 5). İyileştiricilik bazı toplumlarda doğuştan varolan, bazı toplumlarda doğaüstü güçlerden elde edilmiş olan, bazılarında kuşaktan kuşağa aktarılan bir özellik olabilmekte, diğer bazılarında ise usta-çırak ilişkisi ile ya da okulda eğitim-öğretim görülerek kazanılan bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu özelliği kazanma yolu ne olursa olsun, tüm iyileştiricilerin ortak özellikleri; hemen hemen her toplumda ve kültürde saygın bir konumda bulunmaları, eğitimleri ve hizmet sunumları sırasında birtakım ritüellere sahip olmalarıdır.

Yasalarla düzenlenmiş, resmi makamlarca onaylanmış sağlık sistemlerinin dışında kalan uygulamalara genel olarak verilen ad, "Tamamlayıcı ve Alternatif Tıp" (TAT) uygulamalarıdır. Bu kavram aslında yapılan işlerin tıbbi alternatif olarak ortaya çıktığını ve tıbbın eksik kaldığı alanları tamamlama amacını taşıdığını ifade ederek küçümseme mesajı içeren bir kavramdır. Meslekler arasındaki prestij, yetki ve güç

Şekli ne olursa olsun iyileştirici olmak herkesin başarabileceği bir iş değildir. Her toplumda ve her kültürde, sıfatı ne olursa olsun iyileştirici olmak için aranan bazı özellikler vardır. Örneğin bazı Orta Amerika ve Güneydoğu Asya toplumlarında, epilepsi nöbetleri geçiren kişilerin bazılarının bu nöbetler sırasında doğaüstü güçlerle temasa geçerek iyileştirici özellikleri kazandığı kabul edilmektedir. Afrika kökenli Amerikalılar ile Mohawklar gibi bazı Amerika yerlileri arasında yaygın olan bir inanişaya göre ise yedinci çocuğun yedinci çocuğu olan kişi iyileştirici güçlere sahip kabul edilmektedir.

alanını geniş tutma mücadelesinin kaçınılmaz sonucu olarak mevcut sağlık sistemlerinin en önemli elemanları konumunda olan modern Batı tıbbi eğitimi almış hekimler uzun süre bu tür uygulamaları ve kendilerinin dışındaki iyileştiricileri yok saymış, şarlatanlıkla suçlamışlardır. Ancak modern Batı tıbbinin yetersiz ya da çaresiz kaldığı bazı hastalıklarda ve durumlarda, insanların alternatif tedavi yöntemi arayışları, bu uygulamaların ilgi görmesine ve yaygınlaşmasına yol açmıştır.

Örneğin, modern Batı tıbbinin kalelerinden birisi olan ABD'de 1990 yılında toplumda tamamlayıcı tıp uygulamalarını kullanma oranı yüzde 34 iken aynı oran 1997 yılında yüzde 42'ye yükselmiştir. (6-7) İngiltere'de yapılan bir çalışmaya göre halkın yüzde 46'sı yaşamlarının herhangi bir döneminde bu uygulamalara en az bir kez başvurmuşlardır (8). Batı Avrupa ülkelerinde her yıl bu tür uygulamaları kullananların oranı ise toplumun yüzde 10-25'ini oluşturmaktadır (9). Avrupa'da en yaygın olan TAT uygulamalarının homeo-

(...) Gerçekten de, neredeyse sınırsız olan güç alanından aldığı cesaretle tarih boyunca hastalar karşısında yarı-tanrı rolü oynamayı benimsemiş olan modern Batı tıbbi, cerrahi uygulamaları ve invazif yöntemleriyle, hatalar sonucu neden olduğu ölümler ve sakatlıklar ile sicilini epey bozmuştur. Çocukların doktor ile iğne yapmak ile korkutulduğu dönemler yaşanmıştır. Bugün bile bırakınız çocukları pek çok yetişkin, hekimlerin kendilerine yaklaşımındaki ataerkil ve mesafeli tavırdan şikâyetçidir.

pati, fitoterapi, naturopati, akupunktur başta olmak üzere geleneksel Çin tıbbi, osteopati ve kiropraktik uygulamaları olduğu bilinmektedir (10). Dünya Sağlık Örgütü bu uygulamaların yaygınlığına dikkati çekmekte ve ülkeleri

bu konuda yapıcı politikalar geliştirmeye teşvik etmektedir (11).

Bu uygulamaların Avrupa ülkelerindeki yaygınlığı nedeniyle Avrupa Birliği'nin yetkili organları da konuya el atmış ve çeşitli kararlar alınmıştır. Avrupa Parlamentosu'nun 1999 yılında aldığı 1206 sayılı karar bu konuda şu ifadelerle yer vermektedir:

“Sağlık alanında, ulusal düzenlemeler ile uygulamalardaki çeşitliliği korumak Avrupa'nın önem verdiği değerlerden, insanların kendi sistemlerine ve geleneklerine bağlılıklarının sorgulanmayacağı kapsamında görülmelidir. Ancak kişilerin sağlık hizmeti seçme özgürlüğü ilkesine dokunmadan, alışılmışın dışındaki bir Avrupa yaklaşımı geliştirmenin gerekli olduğu görülmektedir.” (...) *Asamble bu konuda hastalara verilebilecek en büyük güvencenin, yetki sınırlarının farkında olan, etik değerleri, özdenetim sistemi bulunan ve her türlü dış denetime açık olan, eğitilmiş meslekler olduğuna inanmaktadır.”*

Bu alanda yaygın olan önemli bazı uygulamaları şu şekilde sıralamak mümkündür:

Akupunktur

Çin'de 2 bin yıldan daha eski bir uygulaması olan akupunktur, insan vücudunda tanımlanmış 14 kanal boyunca yer alan 365 noktadan bazılarını ince iğneler sokulması ve bu iğnelerin kendi etrafında döndürülmesi şeklinde yapılır. Bazen iğnelere ek olarak masaj ve koku uygulaması da söz konusu olabilir. Amaç, yin (soğuk, karanlık, çekingenlik) ile yang (sıcak, aydınlık, giriş-

kenlik) arasındaki bozulmuş dengenin düzeltilmesidir. Batı tıbbi tarafından uzun süre kuşku ile karşılanan akupunktura olan ilgi 1970'li yıllarla birlikte artmaya başlamış, uygulamaların önemli kısmının yararlı olduğuna ilişkin bilimsel çalışmalar yapılmıştır. Bugün pek çok gelişmiş ülkede akupunktur eğitimi verilmekte, akupunkturistler sağlık sistemi içerisinde yer almakta, tedavi ücretleri sigorta şirketleri tarafından karşılanmaktadır.

Kiropraktik

Bugün gelişmiş ülkelerde en yaygın ve hizmetleri sağlık sigorta şirketleri tarafından onaylanan uygulamalardır. Kiropraksi 1895 yılında Kanada asıllı Amerikalı iyileştirici Daniel David Palmer tarafından geliştirilmiş bir yöntemdir. Amerika Tabipler Birliği uzun süre bu uygulamaları bilim dışı bularak karşı çıkmış ve tıp camiasından dışlamıştır. Ancak bir grup kiropraktörün açtığı sağlık uygulamalarındaki tekelciliğe karşı açtıkları dava 1990 yılında kiropraksi lehine sonuçlandıktan sonra kiropraksi sağlık sektörü içerisinde yasal yerini almaya başlamıştır (12). Bugün ABD ve Kanada başta olmak üzere Avustralya'da ve Batı Avrupa'da pek çok ülkede kiropraksi eğitimi ve hizmeti verilmektedir. Kiropraksi tanım olarak Amerikan Kiropraktik Birliği'nin yaptığı şekliyle, “kas-iskelet ile sinir sistemi bozukluklarını ve bu bozukluklardan kaynaklanan genel sağlık sorunlarının düzeltilmesini amaçlayan bir sağlık mesleği”dir. Uygulamalar spinal manipulasyon ağırlıklı olup, amaç eklem yerleri ve çevre dokularda oluşmuş olabilecek hasarları elle düzeltmeye çalışmak, hareketliliği arttırmak ve bu yolla hastanın genel durumunu düzelt-

mektir. Tedavi ve uygulamalarda ilaca yer vermemesi nedeniyle kas-iskelet sistemi sorunu olan, özellikle bel-sirt ağrısı olan hastalar tarafından çok tercih edilen bir yöntemdir.

Bitkisel tıp

Fitoterapi, botanik tıp, herbalizm, bitkisel tıp uygulamaları için kullanılan terimlerden bazılarıdır. Çeşitli bitkilerin hastalık tedavisi ve sağlıklı olmak amacıyla kullanımı insanlık tarihi kadar eski bir geçmişe sahiptir. Yediğimiz pek çok bitkinin vücudumuza olan yararları ve eksikliğinde söz konusu olan zararları, sıradan bir insanın bile bildiği şeylerdir. Nitekim tıpta kullanılan pek çok ilaç bitkilerden elde edilmektedir. Dünyanın her yerinde ve her kültürde şifalı bitkiler konusunda sınırsız bir deneyim ve bilgi birikimi mevcuttur. İlaç sanayii bunların bir kısmını kullanmaktadır. İnsanların özünde var olan “doğal olan şeylere ilgi” nedeniyle her sosyal sınıftan ve her entelektüel düzeyden insanın sağlıklı olmak için yararı bilinen çeşitli bitkilere başvurması normal karşılanmalıdır. Anadolu'nun her kentinde bulunabilen aktarlar bunun tipik bir göstergesidir. Aktarlar dışında bu işi meslek edinmiş bazı folk sektör elemanları yasal olmayan bir şekilde çeşitli bitki özleri ve karışımları ile hastalık tedavisi yapmaktadırlar. Ülkemizde bitkisel tıp uygulamaları profesyonel sektör içerisinde değildir. Ancak bazı ülkelerde yaygın olarak kabul gören Ayurvedik Tıp ve geleneksel Çin Tıbbı uygulamalarında ağırlıklı olarak bitkilerin kullanıldığı görülmektedir. ABD, Kanada, bazı Batı Avrupa ülkeleri, Avustralya gibi ülkelerde ise bitkilerden üretilen çeşitli karışımlar, tablet, kapsül ya da solüsyon şeklinde “tamamlayıcı” amaçla kullanılmakta ve reçetesiz olarak satılmaktadır. İngiltere’de çeşitli üniversitelerde lisans düzeyinde, pek çok gelişmiş ülkede ise master ve doktora düzeyinde bitkisel tıp eğitimi verilen programlar bulunmaktadır. Bazı ülkelerde bu alanda çalışan kişiler “Tıbbi Herbalist” ünvanı ile yetkilendirilmiştir. Sarımsak hapları, kekik ve kekik suyu, ihlamur, rezene, ekinezya, ginkgo, ginseng, keten tohumu, üzüm çekirdeği ekstresi, çok bilinen bitkisel ürünlerden bazılarıdır.

Osteopati

Başta bel ağrısı, gerilim baş ağrısı olmak üzere kas-iskelet ve nörolojik sistemi ilgilendiren pek çok ağrılı sağlık sorununun manipülatif yani elle tedavisidir. Bazı osteopatik uygulamalar astım, orta ve iç kulak sorunları, menstruasyon ağrısı, gibi sorunlar için de kullanılabilir. Osteopatik uygulamalarda ilacın ve cerrahinin yeri yoktur. İnsan vücuduna bütüncül yaklaşım

mın benimsendiği uygulamalardır. Bir anlamda fizik-tedavi ve kiropraksiye benzeyen uygulamalardır. ABD, Kanada, Avustralya, Yeni Zelanda, Avrupa Birliği ülkelerinin pek çoğu (İngiltere, Danimarka, İsviçre, İzlanda, Fransa, Belçika, Finlandiya, gibi), İsrail, osteopati konusunda eğitim-öğretimin verildiği ve bu uygulamaların yasal olduğu ülkelerdir.

Naturopati

Naturopatik tıp, doğal tıp olarak da bilinen bu uygulamalar, adından da anlaşılacağı gibi tamamen doğal yöntemlere dayanan ve insana bütüncül yaklaşmayı temel alan çeşitli sağlık uygulamalarıdır. Bu uygulamalarda da ilaca ve cerrahiye yer olmayıp insan vücuduna bütüncül yaklaşım söz konusudur. Başlıca naturopatik uygulamalar olarak, renk terapisi, şelasyon terapisi, beslenme, akupunktur, bitkisel tıp, ozon terapisi, iridoloji, kranial osteopati, refleksoloji, geleneksel Çin tıbbi sayılabilir. ABD, Kanada, İngiltere, Avustralya ve Hindistan başta olmak üzere pek çok ülkede bu konuda eğitim verilmekte ve yasal düzenlemeler bulunmaktadır.

Bunların dışında **ayurvedik tıp, antroposofik tıp, ortomoleküler tıp, fitoterapi, bitkisel tıp, homeopati, hidrote-rapi, balneoterapi, Çin tıbbi, Tibet tıbbi, peygamber tıbbi**, gibi daha pek çok uygulama çeşitli toplumlarda kabul görmektedir.

Hekimleri temsil eden meslek örgütlerinin karşı koymalarına ve şiddetli muhalefetine rağmen gelişmiş Batı ülkelerinin önemli bir kısmında kiropraktik, osteopati, akupunktur, ayurvedik tıp, bitkisel tıp, gibi pek çok uygulama yasal hale gelmiştir. İnsanların bu uygulamalara gösterdiği ilginin temelinde, çaresiz kalınan durumlarda alternatif arayışları kadar, bu uygulamaların doğasında var olan insan bedenine saygılı yaklaşımın önemli rolü olduğu söylenebilir. Gerçekten de, neredeyse sınırsız olan güç alanından aldığı cesaretle tarih boyunca hastalar karşısında yarı-tanrı rolü oynamayı benimsemiş olan modern Batı tıbbi, cerrahi uygulamaları ve invazif yöntemleriyle, hatalar sonucu neden olduğu ölümler ve sakatlıklar ile sicili nepey bozmuştur. Çocukların doktor ile iğne yapmak ile korkulduğu dönemler yaşanmıştır. Bugün bile bırakınız çocukları pek çok yetişkin, hekimlerin kendilerine yaklaşımındaki ataerkil ve mesafeli tavırdan şikâyetçidir.

TAT uygulamalarının modern Batı tıbbına kıyasla ne kadar daha bilimsel olduğu tartışma konusu olsa bile, daha insancıl oldukları konusunda şüphe

bulunmamaktadır. Öte yandan hasta olan ya da kendisini hasta hisseden insanların ilgi, sevgi ve saygıya, en az ağrıların dindirilmesi kadar ihtiyacı bulunmaktadır. Bu uygulamaların doğruluğunu gözü kapalı bir biçimde kabullenmek ne denli yanlış ise, araştırmaya gerek duymadan reddetmek de o denli yanlıştır. Bu uygulamaların herhangi bir ülkedeki resmi kurumlar, eğitim ve sağlık kuruluşları ya da mesleki örgütler tarafından görmezden gelinmesi onları ortadan kaldırmayacağı gibi, yasadışı uygulamalara dönüşerek denetim dışı kalmalarına ve halk sağlığı açısından zararlı sonuçlara yol açmalarına da neden olacaktır.

Kaynaklar

- 1) Kleinmann A. *Patients and Healers in the Context of Culture*. University of California Press, Berkeley, 1980.
- 2) Fabrega H, Silver DB. *Illness and Shamanistic Curing in Zinacantan: An Ethnomedical analysis*. Stanford University Press, Stanford, CA, 1973.
- 3) Fadiman A. *The spirit catches you and you fall down*. Farrar, Straus and Giroux, New York, 1997.
- 4) Snow LF. *Walkin' over medicine*. Boulder, CO:Westview, 1993.
- 5) Bonaparte D. *The healing powers of the seventh son of a seventh son*. In: *The people's voice*, October 21 (<http://wampumchronicles.com/seventhson.html>) erişim:4 Kasım 2009.
- 6) Eisenberg DM, Kessler RC, Foster C, Norlock FE, Calkins D, Debanko TL. *Unconventional medicine in the United States:Prevalence, costs, and patterns of use*. *New England Journal of Medicine* 1993;328:246-252.
- 7) Eisenberg DM, Davis RB, Ettner SL, Appel S, Wilkey S, Van Rompay M, Kessler RC. *Trends in alternative medicine in the United States, 1990-1997*. *Journal of American Medical Association* 1998;280:1569-1575.
- 8) Thomas KJ, Coleman P. *Use of complementary or alternative medicine in a general population in Great Britain:Results from the National Omnibus Survey*. *Journal of Public Health* 2004;26:152-157.
- 9) Cooper EA, Stoflet S. *Trends in the education and practice of alternative medicine clinicians*. *Health Affairs* 1996;15:226-238..
- 10) *National policy on traditional medicine and regulation of herbal medicines: Report of a WHO global survey*. Geneva: World Health Organisation, May 2005.
- 11) *WHO global atlas of traditional, complementary and alternative medicine*. Kobe, Japan: World Health Organisation, the WHO Centre of Health Development, 2005.
- 12) Moore JS. *Chiropractic in America: The history of a medical alternative*. Baltimore: John Hopkins University Press, 1993.